

Завершальною стадією кам'яного віку стала епоха неоліту (нового кам'яного віку), яка охоплювала VI—IV тис. до н. е. й характеризувалася великими змінами в економіці. У результаті “неолітичної революції” поряд з традиційними формами господарювання — мисливством, рибальством і збиральництвом — зароджуються і поширюються нові — скотарство і землеробство.

Для виготовлення знарядь праці продовжували використовувати традиційну сировину — камінь, кістку, ріг, дерево. Але крім простого оббивання з'являються нові методи її обробки — пиляння, шліфування та примітивне свердління.

Одним з важливих досягнень стає виготовлення глиняного посуду. Випалена на вогні глина була першим штучним матеріалом, котрий створила людина.

У соціальному аспекті неолітична епоха була часом розквіту родового ладу. Основу виробничих відносин становила спільна власність роду на знаряддя та продукти праці.

На сьогодні в Україні в долинах Дніпра, Сіверського Дінця, Південного Бугу, Дністра, Десни, Прип'яті та інших рік виявлено близько 500 неолітичних поселень.

Якісно новим періодом розвитку первісного суспільства став енеоліт (мідно-кам'яний вік), який у межах України датується IV—III тис. до н. е. У цей час з'являються перші металеві вироби — мідні та золоті. Відтворююче господарство стає домінуючим. Основними заняттями людей були землеробство, тваринництво, гончарство та інші. Зароджується орне землеробство з використанням тягової сили бика. Було винайдено колесо, а відтак виникає колісний транспорт. Формується система обміну.

Розвиток землеробства, скотарства, ремесла та обміну привів до значних змін у стародавньому суспільстві. Виконувати важкі фізичні роботи міг переважно чоловік, тому головна роль у сім'ї переходить від матері до батька, родинні зв'язки почали вести по батьківській лінії. Замість матріархату поступово утверджується патріархат. Родова організація змінюється сусідською общиною. Господарською основою стала патріархальна сім'я, що складалася з кількох поколінь родичів по батьківській лінії.

Серед енеолітичних племен на території сучасної України провідне місце посідали хліборобські племена Трипільської культури. Поширена на території від Верхньої Наддністрянщини і Південної Волині до Середньої Наддніпрянщини і Причорномор'я, ця культура розвивалася протягом IV—III тис. до н. е. і досягла високого, як на той час, рівня розвитку. Назву отримала від дослідженого наприкінці XIX ст. українським археологом В. Хвойкою поселення поблизу с. Трипілья на Київщині.

Трипільська культура утворилася на основі давніших автохтонних (з грец. — місцевих, корінних) культур та неолітичних культур Балкано-Дунайського регіону і несла в собі традиції перших землеробських протоцивілізацій Близького Сходу та Південної Європи. В Україні виявлено по-

над тисячу пам'яток Трипільської культури, згрупованих переважно в трьох районах: найбільше в Середній Наддністрянщині, Надпрутті та Надбужжі, менше у Наддніпрянщині.

Племена Трипільської культури жили у поселеннях, забудованих дерев'яно-глинобитними наземними спорудами, розташованими переважно одним чи кількома концентричними колами. В основному це були родові або племінні тривалі поселення, що налічували кілька десятків садиб. Будівлі становили собою чотирикутники правильної форми. У землю вбивали дубові стовпи, між якими плели стіни із хмизу, котрий вимащували глиною, зверху накривали соломкою чи очеретом. Дах був двосхилий, з отвором для диму, долівку мазали глиною, посеред хати стояла велика піч, біля якої розташовували лежанки з випаленої глини. Стіни і піч іноді розмальовували.

Відомі також поселення-гіганти площею від 150 до 450 га, які налічували понад 2000 жител. Тут уже була квартальна забудова, багато будинків мали два і навіть три поверхи. Фактично — це давні протоміста зі значною кількістю мешканців.

В основі суспільного устрою трипільських племен лежали матріархальні, а згодом і патріархальні родові відносини. Основною ланкою трипільського суспільства була невелика сім'я. Сім'ї об'єднувалися в роди, кілька родів складали плем'я, група племен утворювала міжплемінне об'єднання, що мало свої етнографічні особливості.

Основним заняттям трипільців було землеробство. Сіяли ячмінь, просо, пшеницю, вирощували садово-городні культури. Ріллю спускали дерев'яною мотикою з кам'яним чи кістяним наконечником, пізніше — ралом. Під час археологічних розкопок трипільських поселень знаходили дерев'яні та кістяні серпи з крем'яною вкладкою, якими жали збіжжя, та кам'яні зернотертки, на яких терли зерно на борошно.

Трипільці розводили переважно велику й дрібну рогату худобу, а також свиней та частково коней. Як тяглову силу використовували биків, якими орали поля. Їх запрягали у візки, можливо, сани.

Серед ремесел значного розвитку досягли чинбарство, прядіння, ткацтво, кушнірство, обробка каменю. Трипільські племена вперше на території України почали користуватися виробами з міді, освоїли холодне та гаряче кування і зварювання міді. Дуже високого технічного та художнього рівня досягло керамічне виробництво. Місцеві гончарі досконало володіли складною технологією виготовлення кераміки, вже знаючи гончарний круг, виготовляли величезну кількість різноманітного посуду.

За етнографічними ознаками Трипільська культура дуже близька і подібна до української, що дає підстави стверджувати, що її населення стало праосновою українського народу.

На зміну енеолітові прийшов бронзовий вік (II — поч. I тис. до н. е.), який у межах сучасної України характеризується передусім швидким розвитком скотарства і землеробства, що сприяло завершенню процесу виокремлення скотарських племен із середовища землеробських. Це був пер-